

Descartes, zijn Nederlandse jaren

Hans Dijkhuis

Descartes heeft meer dan twintig jaar van zijn werkzame leven in Nederland gewoond. En hoewel hij onderdaan van de Franse koning bleef, is hij in menig opzicht ook Nederlander geworden. Hij beheerste onze taal, paste zijn kleding aan, nam de Nederlandse gewoonten over en discussieerde uitgebreid met Nederlandse geleerden.

Het eerste schriftelijke bewijs dat Descartes in Nederland was, is de aantekening op 10 november 1618 in het dagboek van Isaac Beekman, een Middelburgse geleerde, over zijn ontmoeting met Descartes in Breda.

Isaac Beekman

Descartes sprak toen nog geen Nederlands en zag daar een aangeplakt pamflet met een wiskundig probleem. Hij vroeg een voorbijganger of die het voor hem wilde vertalen en die wilde het wel doen in ruil voor de oplossing. De volgende dag bracht Descartes die naar hem met daarbij de manier waarop hij het had gedaan. Deze man bleek Isaac Beekman te zijn en was zeer onder de indruk van Descartes redentatie. Het was het begin van hun jarenlange vriendschap.

Descartes was in Breda omdat hij toen nog diende in het leger van prins Maurits, maar een echte militaire rol heeft hij daarin nooit vervuld. Hij kon geen gezag boven zich verdragen en zijn militaire carrière bestond dan ook alleen uit het observeren van de oorlogsomstandigheden en de daarmee samenhangende zeden en gewoonten van het land waartoe het leger behoorde. Zijn interesse ging uit naar de wiskunde van machines waarmee werd belegerd en rivieren werden overgestoken en de vestingbouwkunde, waarbij hij grote bemoeienis had bij het berekenen van de banen die vijandelijke kanonskogels konden afleggen.

Na zijn militaire carrière zocht Descartes in 1620 contact met de Rozenkruisers, vanwege de waarachtige wetenschap, die deze de wereld beloofden.

Hoewel hij bij hen niets van zijn gading kon vinden werd hun motto: *Crede mihi ben qui latuit ben vixit* (geloof me, wie goed in het verborgene heeft geleefd, heeft een goed leven geleid), ook zijn lijfspreuk zij het in de gewijzigde vorm: *Bene vixit, bene qui latuit* wat letterlijk

betekent: ‘Wie zich goed verborgen heeft, heeft goed geleefd’, een citaat uit Ovidius Tristia. (met dank aan onze Spinoza-latinist Pieter Potter).
Hier leerde hij ook Cornelis Drebbel kennen met wie hij zijn verdere leven contact onderhield.

Cornelis Drebbel

In het voorjaar van 1629 logeerde hij bij Isaac Beekman en besloot hij naar de Republiek te emigreren. Hij huurde een deel van het Sjaerdemaslot in Franeker en schreef zich in bij de universiteit aldaar voor de Vierde Faculteit, waar filosofie en vrije wetenschappen werd gedoceerd.

Sjaerdemaslot

Van de daar docerende hoogleraar Adriaen Metius leerde hij landmeetkunde en dioptrie.

Adriaen Metius

Ook bekwaamde hij zich in de zeevaartkunde. Hij was daar zo bekwaam in dat later de eerste stuurman van het schip, waarmee hij naar Stockholm voer, tegen koningin Christina zei dat hij tijdens de drie weken durende reis van Descartes meer geleerd had dan in alle zestig jaren waarin hij de zeeën had bevaren.

Vanuit Franeker maakte Descartes meerdaagse reizen naar West-Friesland om in Hoorn en Enkhuizen de VOC en de WIC te bestuderen en met de zeelieden te spreken, die hem de betekenis uitlegden van het ossenoog, de voorbode van een plotseling opstekende storm, die

vooral voorbij Kaap de Goede Hoop voorkwam. Ook raakte hij daar geïnteresseerd in de kruiden en stenen die meegenomen waren uit Indië en waarnaar hij in zijn dialoog 'Het zoeken naar de waarheid' verwijst.

In zijn Bredase tijd stelde hij ook een astronomische methode samen voor de lengtebepaling op zee. Hij schreef deze op in zijn 'Persoonlijke Aantekeningen'. Leibnitz, die ze een keer in mocht zien, ontdekte dat de schijnbaar onbegrijpelijke notities de oplossing voor de lengtebepaling bevatte.

Op dat moment maakte ook de ontwikkeling van de steeds sterkere telescopen een grote vlucht, waar Descartes hoge verwachtingen van had en met zijn berekening van de ideale lensvorm aan dit project bijdroeg en daarbij de breking van het licht ontdekte. Hij had daarbij iets groots op het oog en wilde er met de Parijse lenzenlijper en instrumentenmaker Jean Ferrier aan verder werken, maar Ferrier weigerde. Vervolgens stak Constantijn Huygens er een hoop geld in om de pogingen van Descartes idee van een kijker met een holle en een bolle lens ten uitvoer te brengen, maar dat werd een mislukking, net als zijn idee om een lenzenlijpmachine te bouwen, terwijl Cornelis Drebbel in 1622 al zo'n machine in zijn Londense werkplaats had staan.

Hoewel Descartes graag als uitvinder roem had willen verwerven, was hij toch meer een onderzoeker en een denker dan een maker.

Naar het voorbeeld van Jacob Metius (de zoon van Adriaen), die zonder enige schoolopleiding als een der eerste geleerden had bewezen dat technische vernuft heel goed mogelijk was zonder kennis van Latijn en boekengeleerdheid, schreef Descartes zijn eerst publicatie welbewust in zijn landstaal, omdat hij daarmee *een praktische filosofie* wilde bieden, die kennis moest verschaffen van de werking van de natuurlijke krachten en fenomenen. Kennis die vervolgens zou leiden tot *uitvinding van ontelbare artefacten* ter vergroting van het welzijn en het behoud van de gezondheid. (blz.95).

In zijn 'Dioptriek' geeft hij uitleg over licht, lichtbreking, de bouw van het oog en de vorm van lenzen *omdat de toepassing van wat ik ga behandelen afhankelijk is van de vaardigheden van ambachtslieden, die meestal niet gestudeerd hebben* (blz.95).

Hij ontvouwde een plan om in het Parijse College Royal en in schoolgebouwen elders zalen in te richten voor verschillende ambachten. Daarin was hij zijn tijd ver vooruit, want pas in 1865 kregen we in Nederland de ambachtsschool.

Naast Isaac Beekman vond Descartes in Henricus Reneri ook een geestverwant.

Hoewel Reneri nooit een cartesiaan zou worden, zag hij dat Descartes net als hij streefde naar grootscheepse wetenschappelijke vooruitgang ter verbetering van het welzijn van de mensheid en zette hij Descartes aan tot publicatie van zijn filosofie (blz. 99) en hield zelfs persoonlijk toezicht op diens schrijfarbeid eerst in Deventer en vervolgens in Utrecht.

Reneri woonde in Leiden en in de zomer van 1630 verhuisde Descartes daar ook heen.

Hij schreef zich net als in Franeker bij de Academie in voor de Vierde Faculteit.

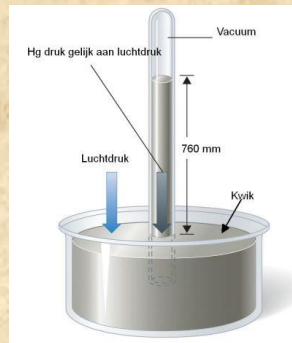
In 1632 verhuisde hij samen met Reneri naar Deventer, waar hij zich wijdde aan het schrijven van zijn natuurkundige verhandeling *De Wereld*, waarin hij de eerst stap zette naar zijn algemene theorie over de beginselen van de natuurkunde.

In Deventer leerde hij Anthonis Studler van Zurck kennen.

Deze rijke man uit een Vlaams koopmansgezin kwam in 1641 in het bezit van de Heerlijkheid van Bergen, waar hij later met bemiddeling van Descartes een tuin zou aanleggen naar het voorbeeld van het Palais du Luxembourg in Parijs.

Studler zou hem de rest van zijn leven van leningen voorzien, waardoor hij goed kon leven en al zijn ideeën ten uitvoer kon brengen.

Met Drebbel ontwikkelde hij meteorologische theorieën en voerde hij experimenten uit, waarbij hij gebruik maakte van Toricelli's kwikbarometer, waarmee hij in Bergen-Binnen regelmatig metingen deed.

(bron *Meteo Enschede West*)

Het meteorologische tractaat van Drebbel maakte een einde aan het geloof dat hekserij de oorzaak was van zware stormen.

De opkomst van de machines, die dit bijgeloof al ontkrachtte, was de aanleiding van Descartes mening dat ook de mens en de dieren automaten waren, met dit verschil dat in tegenstelling tot de mensen, dieren geen ziel hadden en daardoor ook geen denkvermogen.

Op het baanbrekende werk van Kepler baseerde hij zijn kosmologie, waarbij hij afscheid nam van het ptolemeïsche wereldbeeld, waarin de goddelijke rust en orde heerste. (blz. 117). Bij hem is het universum niet langer een bolvormig harmonisch geheel van wiskundige volmaaktheid, maar een samenstel van talloze werelden of hemelen en de zon niet het centrum van de wereld is. (blz. 126).

Omdat dit geheel in strijd was met het Bijbelse wereldbeeld, dekte hij zich in tegen de gramschap van de theologen door dit als een fabel te presenteren.

De veroordeling van Galilei deed hem ook besluiten zijn verhandeling *De Wereld* niet te publiceren. Hiervan doet hij in het zesde deel van *Over de Methode* melding van (blz. 131).

Maar zijn revolutionair wereldstelsel zou hij alsnog verkondigen in zijn leerboek: *Beginselen van de filosofie* (blz. 132).

Eind 1633 verhuisde hij van Deventer naar de Westerkerkstraat in Amsterdam, nu Westermarkt. Daar heeft hij zich gewijd aan een nieuw onderzoek op het terrein van de fysiologie, de anatomie en de bloedsomloop.

Vanaf 16 april 1635 verbleef hij in Utrecht en werkte daar aan de voltooiing van twee wetenschappelijke studies, de *Dioptriek* en de *Meteoren*.

Een jaar later verhuisde hij naar Leiden waar hij *De Geometrie* schreef. Deze drie vormen het zesde en laatste deel van *Over de Methode*.

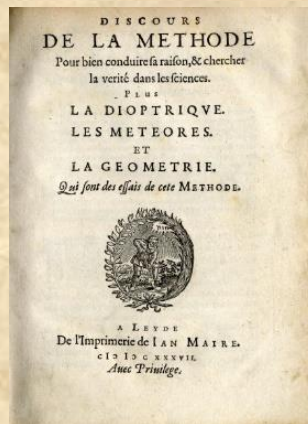
In Leiden ontmoette hij Constantijn Huygens, de secretaris van stadhouder Frederik Hendrik, die een zielsverwant van hem zou worden.

Constantijn Huygens

Huygens was zeer geïnteresseerd in Descartes zijn dioptriek en zag in hem een waardige opvolger van Francis Bacon, want beiden wilden elk op hun manier de wereld verbeteren door het algemeen welzijn van de mensheid te vergroten.

Het bekendste en meest gelezen boek van Descartes is *Over de Methode*.

De eerste drie delen zijn een verslag van zijn intellectuele ontwikkeling, het vierde deel een samenvatting van zijn metafysica, het vijfde deel bevat enkele natuurwetenschappelijke theorieën en het zesde deel de methode, die hij voor zijn nieuwe filosofie had ontwikkeld. Op de omslag uit 1637 staat *Discours De la Methode, pour bien conduire la raison & chercher la verité dan les sciences*. (Om de eigen rede te leiden en in de wetenschappen naar de waarheid te zoeken). *Discours* is hierin bedoeld als praatje c.q. lezing en niet als verhandeling of traktaat. (blz. 144). Het is ook niet bedoeld om les te geven, maar om zijn eigen weg naar zijn verstand te laten zien. Hij noemt het dan ook net als *De Wereld* een fabel, omdat het een voorbode was om de officiële aristoteliaans-scholastieke leer te vervangen. In tegenstelling tot Spinoza's wiskundige methode maakt hij hierbij gebruik van een talige benadering. Hij was ervan overtuigd dat de natuurwetenschappen één geheel vormde met de metafysica. In de *Beginselen van de filosofie* zegt hij ook dat de hele filosofie een boom is, waarvan de wortels de metafysica zijn, de stam de fysica en de takken de overige wetenschappen. Hij was ervan overtuigd dat hij nooit alle zijtakjes en twijgen van de boom zou kunnen onderzoeken, maar wel de stam, dus de fysica, in haar grondbeginselen zou leren kennen (blz. 148-150). Ondanks zijn aanvankelijke weigering om te publiceren liet hij delen van zijn werk rondgaan om:

1. Geld of assistentie voor zijn experimenten te krijgen,
2. Om niet van lafheid beschuldigd te worden,
3. Om te voorkomen dat het na zijn dood in de vergetelheid zou geraken.

Om die laatste reden bouwde hij een netwerk op van Franse en Nederlandse invloedrijke vrienden en sympathisanten. En dankzij zijn langdurige aanwezigheid in de Republiek werd het cartesianisme daar voor het eerst op academisch niveau onderwezen.

Op 19 juli 1635 werd in Deventer zijn dochter Fransintge geboren. Zij was door hem verwekt bij zijn dienstmeisje Helena. Om de terugkeer naar zijn vaderland Frankrijk open te houden, was hij nooit Nederlander geworden, wat een huwelijk met Helena in de weg stond. Om die zelfde reden liet hij Francine, zoals hij haar noemde, in het doopregister van de hervormde kerk in Deventer inschrijven onder de naam van zijn vader; Reijnders. Hij heeft altijd alle kosten van hun levensonderhoud en opvang betaald en vanaf 1637 hebben Helena en Francine in een dorp vlakbij Alkmaar gewoond en in Santpoort zelfs met hem samengewoond.

In 1637 was Descartes vanuit Leiden naar Alkmaar verhuisd, waar hij de industriële windmolens bestudeerde. In *Over de Methode* vermeldde hij dit als: *in de praktijk toegepaste kennis van de natuurlijke elementen en krachten, die de mensen tot meesters en bezitters van de natuur maakten*. (blz. 161). De molens zorgden voor de drooglegging van de polders wat de productie van melk, boter en kaas bevorderde. Vooral door de kaas is Alkmaar tot op heden nog steeds beroemd.

Descartes hield zijn verblijf in Alkmaar angstvallig geheim en het is alleen bekend door twee brieven aan Huygens die hij ondertekende met *Alcmaer*. Hij zocht bewust de stilte op om zich ongestoord aan zijn overdenkingen te wijden en aan zijn nieuwe filosofie te werken. Zijn drang om verborgen te blijven uitte zich ook in zijn eis om de disputatie van Henricus Regius aan de universiteit van Utrecht bij te wonen in het “spiehoekje van Anna Schurmans” (blz. 179).

Als postadres gebruikte hij het huis van Jacob Golius in Leiden. Daar hoorde hij ook dat Isaac Beekman op 20 mei 1637 was overleden. Hij had tien jaar geen contact meer met zijn vroegere leraar gehad, omdat hij vond dat Reneri beter bij hem paste.

Reneri hielp hem ook bij het publiceren en verspreiden van zijn boek *Over de methode*.

Op 30 augustus 1637 schrijft hij aan Huygens dat hij Helena en zijn dan tweejarige dochter naar een dorp vlakbij Alkmaar heeft laten komen om Francine te helpen met haar Nederlandse en Franse taalontwikkeling. Hij doet in dat dorp voorkomen of Francine zijn nichtje is en Helena zijn dienstbode.

Na Alkmaar verhuisde Descartes naar “een uithoek in Noord-Holland”, maar ook dat adres hield hij angstvallig geheim, waarschijnlijk omdat hij daar samenwoonde met Helena en Francine. Pas op 29 januari 1639 komt zijn adres naar buiten, omdat hij een brief aan Huygens ondertekent met “Santpoort”.

In Santpoort concentreerde hij zich op de geneeskunde, die in zijn ogen op dat moment niet veel voorstelde. (blz. 210).

Hij stelde dat *als men genoeg kennis van de oorzaken zou hebben en van alle remedies, waarin de natuur ons heeft voorzien, we ons konden vrijwaren van zowel lichamelijke als geestelijke ziekten en verzwakking door ouderdom*. Hoewel hij daar een compendium over had willen schrijven is dat er nooit van gekomen, omdat hij te veel in beslag werd genomen door de felle kritiek op zijn boek *Over de Methode* en op zijn *Geometrie*.

Ook begon hij daar aan zijn *Meditaties van de eerste filosofie*.

Een jaar daarvoor had hij de twee Haarlemse kanunniken Johan Albert Ban en Augustijn Bloemaert leren kennen, die als postadres voor zijn brieven aan Huygens fungeerden en zijn post bij hem in Alkmaar bezorgden.

Augustijn Bloemaert

Bloemaert was behalve priester ook zeer kunstzinnig en had connecties met Frans Hals. Waarschijnlijk was hij ook de opdrachtgever van het portret dat Frans Hals van Descartes heeft geschilderd.

Hoewel Descartes angstvallig geheim hield dat hij in Santpoort met Helena en Francine samenwoonde, werd dat in april 1640 toch door de Leidse hoogleraar Claude de Saumaise in een brief aan André Rivet naar buiten gebracht.

Descartes was woest en besloot apart te gaan wonen. Hij koos voor Leiden, om daar zijn inmiddels voltooide boek te laten drukken.

Daar schreef hij aan Studler van Zurck dat Menesse hem een zaadje van de zeldzame plant kruidje-roer-mij-niet had gestuurd. Hij wilde onderzoeken waarom dit plantje bij de geringste aanraking zijn blaadjes naar binnen vouwde en hoopte dit 'gevoel van de plant' op mechanisch wijze te kunnen verklaren. Hij poogde het zaadje daar in de Hortus te laten ontkiemen, wat echter helaas mislukte. (blz. 240 e.v.).

Zes maanden later verhuisde hij samen met Helena en Francine naar Amersfoort. Hij wilde in de zomer met Francine naar Parijs om haar een paar maanden onderwijs te laten volgen in de Franse taal en cultuur. Tevens zou hij daar zijn 77-jarige vader bezoeken. Op 7 september overleed zijn dochter echter op 5-jarige leeftijd.

In oktober overleed ook zijn vader, die hem 100.000 gulden naliet. Van dat geld huurde hij in april 1641 kasteel Endegeest vlakbij Leiden.

Eind augustus 1641 waren de drukken van de Meditaties voltooid, maar Descartes had intussen al een tweede verbeterde editie bij Elzevier in Leiden uitgegeven. Om commentaar van de jezuiten te omzeilen had hij net als bij Over de *Methodie* zijn lezers gevraagd om hun tegenwerpingen, die hij in zijn werk opnam. Hij had daarbij diverse polemieken op die kritieken geschreven, waarbij zijn oorlogszuchtige kant via zijn pen naar buiten kwam.

In maart 1641 bezocht de priester Claude Picot hem op Endegeest. Er bloeide een hechte vriendschap tussen hen beiden op. Picot bleef een jaar bij hem op Endegeest wonen en werd zijn financieel adviseur en zou zijn zaken in Frankrijk gaan behartigen.

Rond 1 mei 1643 verhuisde Descartes naar Egmond aan de Hoef. Mogelijk wilde hij dichterbij Anthonius Studler van Zurck wonen, die als zijn bankier optrad en hem in de loop der tijd diverse leningen verstrekke. Als tegenprestatie voor die leningen bewerkstelligde Descartes via Huygens dat Studler van Zurck de felbegeerde jachtvergunning kreeg, waarmee hij zijn aanzien kon verhogen, net als voor het ontwerp van de tuin van Paris de Luxembourg waar ik eerder over vermeldde.

In Egmond correspondeerde Descartes met Elisabeth van Palts, wier hof aan de Haagse Kneuterdijk was gevestigd.

Elisabeth van Palts

In diezelfde tijd liep de controverse met de Utrechter Gijsbertus Voetius hoog op, die Descartes vergeleek met ketters als Vanini.

Voetius

Vanini

De Utrechtse vroedschap begon een onderzoek, waarbij vooral Regius als een misdadiger werd ondervraagd, wat bij Descartes de opmerking ontlokte dat ‘Regius de eerste martelaar van zijn filosofie’ was geworden. In oktober 1643 werd Descartes gedagvaard en het vonnis stond al van tevoren vast: ‘Verbanning na het betalen van een hoge boete en verbranding van al zijn boeken’. Dankzij Alphonse Pollot, de kamerheer van stadhouder Frederik Hendrik werd dit gevaar afgewend.

Eind juni 1644 vertrok Descartes naar Parijs van waaruit hij de drukproeven van de *Beginnelsen van de filosofie* bij prinses Elisabeth en Constantijn Huygens door Studler van Zurck liet bezorgen.

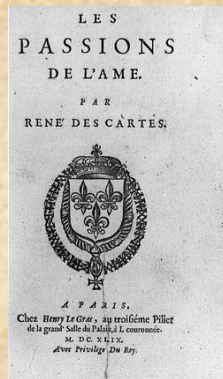
In november 1644 keert hij terug naar de Republiek en vestigt zich in Egmond Binnen, waar hij zich weer opsloot in zijn vertrouwde eenzaamheid. Hij legde daar een botanische tuin aan, maar de planten overleefden de strenge winter van 1645 – 1646 niet.

Hoewel hij over filosofische bespiegelingen bleef mijmeren, schreef hij weinig meer en besteedde hij zijn tijd aan het ontleden van kadavers en wandelen met de door hem aangeschaft hond. Zijn Haarlemse vriend Ban was in de zomer van 1644 overleden, maar met Bloemaert en Studler van Zurck, die allebei dichtbij woonden, werd de band steviger. Ook de herberg, waar Helena sinds haar door Descartes gearrangeerde huwelijk met de zoon van de eigenaar werkte, bezocht hij vaak. Studler bleef hem leningen verstrekken en in ruil daarvoor bewerkstelligde Descartes dat hij ‘Meesterknaap van Holland’ werd. Meesterknappen van Holland vormden een rechtscollege dat onder voorzitterschap van de Houtvesters van Holland over jachtzaken oordeelden.

Inmiddels had de Vroedschap van Utrecht op 2 juni een verbod uitgevaardigd op het drukken en verkopen ‘van alle boeckens ofte geschriften pro of contra des Cartes’(blz. 350).

Door zijn afzondering kwam hij pas later te weten dat prinses Elisabeth aan neerslachtigheid leed. Eerst probeerde hij haar op te beuren met moraal-filosofische beschouwingen, maar omdat hem dat eigenlijk niet lag, schakelde hij in het najaar 1645 over op een theorie die

stroomte met zijn al eerder ontvouwde opvattingen over lichaam en ziel. Hieruit kwam later zijn boek *Les passions de l'ame* (De Passies van de Ziel) voort.

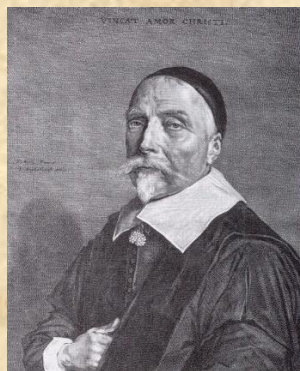
Een tweede aanleiding voor dit boek vormde een vechtpartij met dodelijke afloop in Egmond-Binnen, waarvoor hij werd gevraagd een pleidooi te houden om gratie aan de dader te verlenen, omdat die door passie was gedreven.

In zijn *Passions de l'ame* behandelt Descartes alle emoties in verschillende graden van intensiteit, want 'niet alle bewegingen van onze passies zijn altijd in onze macht'. (blz. 356).

In Egmond-Binnen leert hij Rembrantsz van Nierop kennen. Van Nierop had zich door zelfstudie bekwaamd in de wiskunde, astronomie en zeevaartkunde. Hij bezocht Descartes drie keer, waarbij hij de eerste twee keren door Descartes bedienden vanwege zijn goedkope reiskleding werd geweigerd. Het onderhoud tussen hen beiden verliep echter voorspoedig en Descartes nam hem op in zijn vriendenkring en als zijn leerling. Daardoor werd Van Nierop een van de belangrijkste astronomen van die eeuw, wat Descartes sterkte in zijn overtuiging dat gezond verstand bij iedereen te vinden is, ongeacht zijn afkomst of opleiding. (blz. 364).

Inmiddels wekte ook in Leiden de filosofie van Descartes weerstand op.

Jacobus Revius ontpopte zich als een verbeterd vijand en organiseerde een aantal disputen, waarin fundamentele ideeën van Descartes werden verguisd.

Jacobus Revius

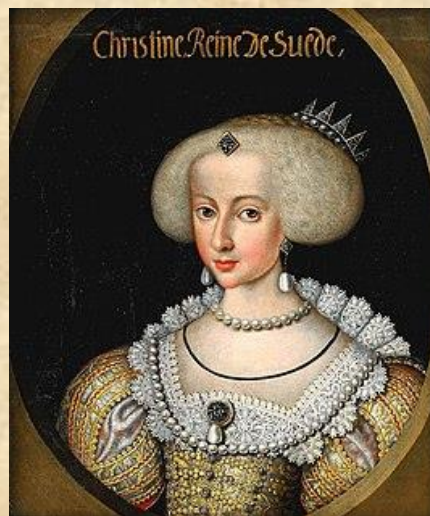
Descartes vroeg Huygens of die bij de zoon van de inmiddels overleden Frederik Henrik voor hem wilde bemiddelen en ook hier fungeerde Studler van Zurck weer als ijlbode. Om de zaak tot bedaren te brengen werd door het universiteitsbestuur op 20 mei 1647 besloten om zowel over Descartes zelf als over zijn filosofie te zwijgen. (blz. 369).

Maar juist dit verbod wekte steeds meer belangstelling voor zijn filosofie.

In het voorjaar van 1648 werd hem in naam van de koning van Frankrijk (de 9-jarige Lodewijk XIV) een pensioen aangeboden. Hij werd daarvoor aan het hof van Frankrijk verwacht. Hoewel Descartes dat pensioen niet wilde omdat hij daardoor 'de inrichting van zijn leven niet meer in eigen hand zou hebben' durfde hij ook niet te weigeren. (blz. 381). Hij liet in Parijs een luxe appartement voor hem huren en arriveerde in mei in de Franse hoofdstad. Al gauw beseftte hij dat men hem alleen in Frankrijk wilde hebben om zijn zeldzaamheidswaarde en niet omdat hij daar op de een of ander wijze van nut kon zijn. Mede door de onlusten in Frankrijk kreeg hij al snel heimwee naar 'de eenzaamheid van het verlaten oord waar ik vandaan kom' (blz. 383) en toen ook nog bleek dat de Franse schatkist leeg was en hij dus naar het beloofde pensioen kon fluiten keerde hij spoorslags terug naar Holland.

Zijn rust was echter van korte duur.

Koningin Christina van Zweden nodigde hem uit naar Zweden te komen om haar in zijn filosofie te onderwijzen.

Christina van Zweden

Hij probeerde de boot af te houden. De Zweedse marineofficier, die hem persoonlijk kwam halen, stuurde hij terug met de boodschap dat hij nog op antwoord zat te wachten van een Franse resident.

Daarop kreeg hij bezoek van Pierre Chanut, de Franse ambassadeur in Zweden en de secretaris van koningin Christina. Opnieuw wimpelde hij het af onder het voorwendsel dat *'hij als schepper van de nieuwe filosofie tal van vijanden had gemaakt, waarvan sommigen al naar Zweden hadden geschreven om hem zwart te maken en hij niet wilde dat door zijn aanwezigheid aan het hof ook kwaad gesproken zou worden over de koningin zelf'*. (blz. 391).

In de loop van juli kreeg hij een brief dat de koningin hem nog steeds verwachtte en zag hij in dat er geen ontkomen meer aan was. Hij maakte zich klaar om te gaan en hoopte dat zijn verblijf in Zweden in elk geval voor de verbreiding van het cartesianisme zou kunnen zorgen.

In Amsterdam, waar hij zich in zou schepen, ging hij eerst nog bij Elsevier langs om zijn *Passions de l'ame* te laten drukken.

In opdracht van Bloemaert schilderde Frans Hals nog gauw een portret van hem.

Frans Hals stond erom bekend dat hij slechts één sessie nodig had om een portret te kunnen maken, wat goed uitkwam voor de korte spanne tijds die Descartes nog had. Ook trof hij daar nog een betalingsregeling voor de hoge schuld die hij bij Studler van Zurck had uitstaan.

Hij werd aan het Zweedse hof groots ontvangen, maar daarna hield Christina zich met andere zaken bezig en liet hem tot zijn frustratie eindeloos wachten wanneer zij hem kon ontvangen. In zijn brief aan prinses Elisabeth uitte hij hierover zijn ongenoegen en zijn plan om de koningin 'onwelgevallig te zijn' zodat hij terug kon keren naar Holland, waar intussen zijn *Passions de l'ame* was gedrukt en gepubliceerd. (blz. 404).

Alleen zijn respect voor de moeite die Chanut heeft gedaan om hem naar Zweden te krijgen en in wiens huis hij logeerde, weerhielden hem ervan meteen te vertrekken.

Dat Christina hem tweeënehalve maand liet wachten had de bedoeling dat hij zich aan het hofleven zou leren aanpassen.

Toen op 23 december 1649 Chanut terugkeerde naar Zweden, waren zijn lessen aan Christina eindelijk begonnen. Maar Descartes, die zijn leven lang nooit voor één uur 's middags zijn bed uitkwam, moest daarvoor om vijf uur 's ochtends in het paleis zijn, wat inhield dat hij zich daar om vier uur in een slee door de ijskoude nacht naartoe moest begeven. Waarschijnlijk was het Christina's bedoeling hem daarmee tot hoveling te maken, want eigenlijk had ze meer belangstelling voor de Griekse poëzie van Heinsius en Vossius. Descartes had zijn huis in Egmond aangehouden en besloot om terug te keren naar Holland. Helaas heeft hij dat plan niet meer tot uitvoering kunnen brengen, want hij werd door de ziek teruggekeerde Chanut geïnfecteerd en kreeg een ernstige longontsteking, waaraan hij op 11 februari 1650 overleed.

'Het grootte ligt was daarmee uyt de werelt weggenomen'.

Over het boek

Het 519 pagina's tellende boek bevat een waardevol stuk vaderlandse geschiedenis. Van alle personen, die in het boek worden genoemd geeft Hans Dijkhuis een gedetailleerde biografie en van alle gebeurtenissen in de periode, waarin René Descartes in Nederland was, wordt uitgebreid verslag gedaan.

Ik heb al die details in deze boekbespreking eruit gelaten, want anders was dit verslag een boek op zichzelf geworden, maar voor iedereen, die geïnteresseerd is in de vaderlandse geschiedenis uit de 17e eeuw is het beslist een aanrader.

Dijkhuis heeft hiervoor ongelooflijk veel research gedaan, wat zeer veel respect afdwingt.

Hans Dijkhuis (1952) is werkzaam als publicist en vertaler en schrijft voor dagblad Trouw. Bij Uitgeverij Boom verschenen eerder van zijn hand *Honger van de geest* (2003) en *De machtige filosoof* (2007).

September 2022

© *Gonny Pasman – Sakkers*

B. d. Spinoza
Spinoza Kring Soest

